

Ewelina Cygan

"Represje sowieckie wobec narodów
Europy 1944-1956", Żelów 2005 :
[recenzja]

Piotrkowskie Zeszyty Historyczne 9, 258-266

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pełnieniem recenzowanej publikacji jest także 15 ilustracji przedstawiających życie pułku, choć szkoda, iż nie ma wśród nich zdjęcia ukazującego choćby jednego spośród dowódców 4 Kujawskiego Pułku Artylerii Lekkiej. Opracowanie autorstwa P. Saji czyta się z zainteresowaniem, lecz pewne zdziwienie budzi zamieszczenie w bibliografii kilku prac, które nie występują w odsyłaczach (np. praca Piotra Staweckiego o generalicji polskiej lat II Rzeczypospolitej).

Reasumując, niewielką objętościowo pracę autorstwa P. Saji trudno uznać za pełną i wyczerpującą monografię 4 Kujawskiego Pułku Artylerii Lekkiej. Jednakże z drugiej strony, recenzowaną publikację, pomimo występującej w niej często ogólnikowości, widocznej zwłaszcza w dwóch pierwszych rozdziałach, można jednak uznać za interesującą, gdyż zawiera ona wiele nowych szczegółowych informacji dotyczących dziejów wspomnianego pułku pochodzących z kwerendy archiwalnej, przez co stanowi ona kolejny ważny przyczynek do dziejów nie tylko 4 Kujawskiego Pułku Artylerii Lekkiej, ale także i do historii Inowrocławia z lat II Rzeczypospolitej. Tym samym recenzowana praca w tym względzie wpisuje się w nurt lokalnych badań nad historią regionalną Inowrocławia, jednak z punktu widzenia historiografii wojskowej dzieje wspomnianego pułku nadal czekają na pełne i wyczerpujące opracowanie monograficzne.

Witold Jarno

Represje sowieckie wobec narodów Europy 1944-1956, pod red. D. Roguta i A. Adamczyka, Wydawnictwo ATENA, Żelów 2005, ss. 452

W dniach 8-10 września 2005 r. w Tomaszowie Mazowieckim odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona tematyce represji sowieckich wobec narodów Europy w latach 1944-1956. Wzięli w niej udział przedstawiciele dziewięciu państw: Białorusi, Czech, Hiszpanii, Litwy, Łotwy, Polski, Rosji, Ukrainy i Węgier. W trakcie obrad poruszone zostały zagadnienia, które należały do kategorii tematów słabo dotąd poznanych i zbadanych.

Pokłosiem tejże konferencji jest książka wydana w 2005 r. w Żelowie przez wydawnictwo Atena. Stanowi ona próbę przedstawienia dotychczasowych wyników badań naukowców europejskich nad zagadnieniem represji sowieckiego systemu totalitarnego wobec poszczególnych państw bloku wschodniego oraz losów aresztowanych ludzi. Redaktorami opracowania są dwaj pracownicy Akademii Świętokrzyskiej im J. Kochanowskiego w Kielcach Filia w Piotrkowie Trybunalskim, stypendyści Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, Dariusz Rogut

i Arkadiusz Adamczyk. Publikacja powstała w ramach projektu naukowego realizowanego przez Instytut Historii oraz Instytut Stosunków Międzynarodowych AŚ Filia w Piotrkowie Trybunalskim, Ministerstwo Kultury, Prezydenta Miasta Tomaszów Mazowiecki, Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, łódzki oddział Instytutu Pamięci Narodowej oraz regionalne Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne w Bełchatowie. Wsparcia finansowego publikacji udzielili Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w Warszawie i Stowarzyszenie Polski Kombatantów w Londynie.

Prezentowana tu książka składa się z przedmowy Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Kultury – Ryszarda Miklińskiego, wstępu oraz 24 referatów uczestników konferencji. Ponadto pozycja zaopatrzona jest w indeks osobowy, indeks nazw geograficznych i wykaz skrótów.

Publikację otwiera tekst Ryszarda Miklińskiego noszący tytuł *Represje sowieckie wobec Europy Środkowo-Wschodniej 1944-1956*. Autor skupia się na zagadnieniu wciąż jeszcze istniejących „białych plam” w badaniach nad represjami ZSRR. Głównym powodem takiego stanu rzeczy była sytuacja polityczna, kiedy to masowe zsyłki rodzin, przesiedlenia, internowania, stosowane jako formy pozasądowych represji, były tematem tabu. Sytuacja zmieniła się na początku lat 90 XX wieku, gdy badacze uzyskali dostęp do archiwów postsowieckich, które w znacznej mierze pozwoliły powoli zapierać „białe plamy” historii treścią, co ma miejsce w omawianej publikacji.

Artykułem, który wprowadza w problematykę książki, jest tekst Czesława Grzelaka *„Ład Jałtański” w Europie Środkowo-Wschodniej*, w którym autor przypomina w jaki sposób doszło do takiego, a nie innego podziału politycznego Europy i jakie były jego konsekwencje dla krajów, które znalazły się w bloku państw „demokracji ludowej”.

Kierując się kryterium geograficznym pracę podzielić można na 9 części, z których każda dotyczy tematyki represji na terenie konkretnego kraju Europy. Najwięcej, 6 artykułów, dotyczy spraw Polski. Jednorodną tematycznie grupę stanowią teksty Wojciecha Materskiego i Joanny Żelazko. Pierwszy z nich *Z początków wojny propagandowej wokół zbrodni katyńskiej. Sowiecka Komisja Specjalna (tzw. Komisja Burdenki)* dotyczy prób wykorzystania zbrodni w Katyniu do obarczenia odpowiedzialnością za nią Niemców. Autor przedstawia motywy, cele, etapy powstania i rezultaty pracy sowieckiej Komisji Śledczej, której szefem został naczelny chirurg Armii Czerwonej Nikołaj Burdenko. Ponadto opisane zostały działania ekipy śledczej Naczelnej Prokuratury Wojskowej Federacji Rosyjskiej, która w latach 90. zbadała metody działania Komisji Burdenki. Polegały one na przygotowywaniu fałszywej dokumentacji i umieszczaniu jej w ubraniach ekshumowanych, a także na wymuszaniu fałszywych ze-

znań, które miały potwierdzić dokonanie mordu katyńskiego przez Niemców. W. Materski wykorzystał przede wszystkim zbiór dokumentów dotyczących Katynia, wydanych w 2001 r. w Moskwie, a także materiały archiwalne Państwowego Archiwum Federacji Rosyjskiej.

Sprawy Katynia dotyczy również artykuł Joanny Żelazko – *Pamięć i propaganda. Sprawa Katynia po 1945 r.* Autorka skupia się przede wszystkim na działaniach podejmowanych przez różne ośrodki i instytucje po 1945 r. w celu ustalenia jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o sprawców mordu w Katyniu. Opisuje m.in. próby podejmowane przez polski rząd na uchodźstwie, prace amerykańskiej Komisji do Badania Zbrodni Katyńskiej, działania na forum ONZ. Dużo miejsca poświęcone zostało odtajnieniu w 1972 r. przez rząd brytyjski raportów Owena O'Malley'a – ambasadora Wielkiej Brytanii przy rządzie RP na temat śmierci polskich oficerów wiosną 1940 r. Omówione zostało również, przełomowe dla odkrycia prawdy o Katyniu, udostępnienie historykom radzieckim akt Archiwum Specjalnego i Centralnego Państwowego Archiwum Naczelnego Zarządu Archiwów przy Radzie Ministrów ZSRR, a także działania polskiego rządu, Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i Instytutu Pamięci Narodowej w celu uzyskania wszelkich istniejących materiałów dotyczących mordu w Katyniu. Artykuł zawiera szczegółowe informacje na temat literatury dotyczącej zbrodni katyńskiej.

Zagadnienie *Represji sowieckich wobec narodu polskiego i narodów Europy Środkowo-Wschodniej w myśli politycznej i publicystyce piłsudczykowskich środowisk emigracyjnych w Londynie w okresie instalowania się „władzy ludowej” (1944-1945)* podejmuje w swoim artykule Arkadiusz Adamczyk. Autor opierając się głównie na wydawanym przez środowisko piłsudczykowskie periodyku „Listy z Londynu”, przedstawia poglądy londyńskiego środowiska emigracyjnego na temat działań ZSRR. Politycy postsanacyjni wyrażali opinie, że działania ZSRR wobec Polski, podporządkowane celom polityczno-ekonomicznym, cechować będzie skrajne okrucieństwo i całkowite nieliczenie się z potrzebami ludności zamieszkującej okupowane przez Armię Czerwoną terytoria. W swej publicystyce piłsudczycy podkreślali wielokrotnie, że ekscesy sowieckie w Europie Środkowo-Wschodniej dzieją się za wiedzą i milczącym przyzwoleniem rządów Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Artykuł wzbogacony został dużymi fragmentami tekstów z lat 1944-1945 autorstwa piłsudczyków. Dzięki temu czytelnik może dokonać własnej ich interpretacji i porównać z oceną dokonaną przez autora.

Artykuł Dariusza Roguta dotyczy problematyki *Polaków i obywateli polskich w obozach NKWD – MWD (1944-1956)*. Autor szczegółowo charakteryzuje poszczególne obozy sowieckie. Pierwszymi z nich były bataliony robocze Armii

Czerwonej, które utworzono w 1944 r. w Kałudze. Następnie omówione zostały zasady działania i cele obozów kontrolo-filtracyjnych, a także zostały scharakteryzowane poszczególne z nich: Stalinogorsk, Stalino, Kiziel, Szatura. Przy omawianiu każdego z obozów autor podaje kiedy obóz został założony, kiedy dotarły do niego poszczególne transporty więźniów, z ilu podobozów się składał, do jakich prac wykorzystywani byli więźniowie oraz kiedy i jak odbywało się zwalnianie obywateli polskich z tychże obozów. W artykule opisane zostały także obozy na Uralu i obozy dla jeńców wojennych i internowanych w Borowiczach, Ostaszkowie i Riazaniu. Jako kolejne omówione zostały poprawcze obozy pracy i obozy specjalne. W ostatniej części artykułu autor zajął się kwestią powrotu do kraju polskich obywateli z obozów sowieckich. Dzięki temu tekstowi czytelnik zyskuje przejrzysty i pełny obraz obozów NKWD – MWD, w których przebywali Polacy w ZSRR.

Represjami sowieckimi wobec mieszkańców Polski centralnej w latach 1945-1947 zajął się w swoim artykule Janusz Wróbel. Autor skupił uwagę głównie na działaniach podejmowanych przez żołnierzy Armii Czerwonej przebywających od 1944 r. na terytorium Polski w celu zwalczania i likwidowania polskiej konspiracji niepodległościowej. Dużo miejsca poświęcono zagadnieniu napadów, rabunków i gwałtów na ludności cywilnej, których sprawcami byli żołnierze i funkcjonariusze sowieccy. Autor podejmuje również problematykę represji sowieckich wobec mniejszości niemieckiej na terenie Polski centralnej. Artykuł w znacznej części dotyczy zagadnień jeszcze nie opracowanych przez historyków. Badania i sądy autora oparte zostały na bogatym materiale archiwalnym głównie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi oraz Archiwum Państwowego w Łodzi.

Kolejnym artykułem poświęconym sprawom polskim jest praca Tadeusza Wolszy *Obozy i inne miejsca odosobnienia w systemie więziennictwa polskiego w latach 1944-1958*. Na wstępie autor charakteryzuje literaturę przedmiotu, źródła drukowane oraz archiwalia które dotyczą poruszanego zagadnienia. Następnie przechodzi do opisu celów i zadań obozów na ziemiach polskich. Dokonuje ich klasyfikacji, opisu lokalizacji, podaje liczbę obozów i kontrowersje z nią związane, a także liczebność uwięzionych. Zajmuje się również zjawiskiem epidemii i śmiertelności w obozach. W kolejnej części pracy autor charakteryzuje więzienia w Polsce, opisując ich liczebność, warunki socjalno-bytowe. Przedstawia również kwestię produktywizacji więźniów. Kolejnym elementem składowym artykułu jest omówienie ośrodków pracy więźniów, które zaczęły powstawać w Polsce od 1948 r. Dla większej przejrzystości w artykule zamieszczone zostały tabele, które autor opracował na podstawie archiwa-

liów Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Departament Więziennictwa i Obozów Pracy.

Artykuł dotyczący *Stalina i Armii Krajowej. Droga do wypracowania stanowiska sowieckiego kierownictwa* napisany został przez Albinę F. Noskową z Moskwy. Dotyczy on przede wszystkim stosunków politycznych na linii Stalin – Armia Krajowa, która na Kremlu figurowała jako główna siła rządowa, działająca na obszarze przedwojennej Polski. Sowieckie kierownictwo wyraźnie oddzielało zagadnienie wojskowego współdziałania AK i wojsk sowieckich przeciwko armii hitlerowskiej, od zagadnień politycznego uregulowania stosunków sowiecko-polskich. Dowództwo AK przeciwnie, wiązało i wzajemnie uwarunkowało te dwa problemy. Latem 1944 r. Stalin utwierdził się w negatywnym stosunku do współdziałania Armii Czerwonej z AK. Nie do przyjęcia pozostawały dla niego zamiary rządu polskiego zmierzającego do wykorzystania AK jako środka nacisku na Moskwę. Masowe rozbrojenia, aresztowania i internowania żołnierzy i oficerów AK latem 1944 r. przez ACz stały się środkiem realizacji geopolitycznych zamysłów Kremla w odniesieniu do Polski. Zaletą tej pracy jest wykorzystanie mniej znanych krajowym badaczom materiałów archiwalnych znajdujących się w Rosyjskim Państwowym Archiwum Historii Społeczno-Politycznej, Archiwum Prezydenta Federacji Rosyjskiej.

Kolejną zwartą tematycznie, jeżeli weźmiemy pod uwagę kryterium geograficzne, grupę stanowią materiały dotyczące represji sowieckich w samym Związku Radzieckim. Rozpoczyna je artykuł Galiny M. Iwanowej *Sądownictwo obozowe w ZSRR*. Autorka opisuje proces powstawania specjalnych sądów obozowych oraz ich reorganizację. Opierając się na aktach znajdujących się w Państwowym Archiwum Federacji Rosyjskiej przedstawia rodzaje wykroczeń obozowych, do których należały m.in. ucieczki, odmowa pracy, samookaleczenie, bandytyzm. Przy charakterystyce poszczególnych wykroczeń autorka podaje konkretne przykłady, co umożliwia lepsze zrozumienie działania ówczesnego systemu sądownictwa obozowego w ZSRR.

Siergiej Trifonow w swej pracy podejmuje problem „*Sprawy leningradzkiej i jej odgłosów na Ziemi Nowogrodzkiej w latach 1949-1952*”. Na wstępie autor przedstawia czynniki, które doprowadziły do nasilenia systemu represji w stosunku do tej warstwy kierownictwa w ZSRR, której rodziła się nowa świadomość polityczna i dążenie do zmian. Poglądy nowych przywódców były zgodne z krytycznymi nastrojami ludności. Dalsze ich wzmocnienie stwarzało zagrożenie dla systemu stalinowskiego. Dlatego też przystąpiono do usuwania niewygodnych reformatorów, którego apogeum była tzw. „Sprawa Leningradzka”. W dalszej części tekstu autor opisuje przebieg operacji usuwania niewygodnych dla Stalina osób, ze szczególnym uwzględnieniem obwodu nowogrodzkiego.

Również obwodu nowogrodzkiego dotyczy kolejny artykuł zamieszczony w opisywane publikacji. Jest nim tekst Marii Pantaliejczuk *Działalność Kolegium Redakcyjnego „Księgi Pamięci Ofiar Represji Politycznych” w obwodzie nowogrodzkim na rzecz uwiecznienia pamięci historycznej narodu rosyjskiego*. „Księgi Pamięci Ofiar Represji Politycznych” są udokumentowaniem pracy wielu badaczy, która w Rosji stała się możliwa dopiero w ostatnich latach, dzięki zmianie klimatu społeczno-politycznego, a także swobodnemu dostępowi do archiwów. Autorka opisuje cele jakie towarzyszyły założeniu Nowogrodzkiego Oddziału Obwodowego Rosyjskiego Stowarzyszenia Ofiar Represji Politycznych. Wynikiem prace tejże organizacji stały się kolejne tomy „Księgi”, które autorka krótko charakteryzuje. Dziewięć podstawowych tomów zawiera imienny spis ponad 46.500 obywateli sowieckich, poddanych bezpośredni terrorowi politycznemu na Ziemi Nowogrodzkiej od 1917 do 1967 r.

Problem represji sowieckich wobec Węgier podjęty został w trzech pracach, wchodzących w skład omawianej pozycji. Pierwsza z nich *Epilog życia Jánosa Esterházy'ego. Wpływ systemu represji na życie przedstawiciela elity politycznej Europy Środkowej* napisana została przez Imre Molnára. János Esterházy miał polsko-węgierskie korzenie. Po I wojnie światowej, podobnie jak blisko milion Węgrów, stał się mniejszością w nowo utworzonym państwie – Czechosłowacji. Po utworzeniu się samodzielnej Słowacji od 1939 r. był jedynym Węgrem w parlamencie bratysławskim oraz przewodniczącym Partii Węgierskiej. W wyniku zbliżania się frontu wschodniego do granic Słowacji diametralnie zmieniła się tam sytuacja mniejszości węgierskiej. Jesienią 1944 r. Partię Węgierską uznano za organizację faszystowską i została ona rozwiązana. János Esterházy został aresztowany, podczas sfingowanego procesu osądzony i wywieziony z Bratysławy do ZSRR. Dzięki materiałom znajdującym się w Archiwum László Teleki autor artykułu szczegółowo opisuje dalsze losy tego polityka, dając czytelnikowi przykład bezinteresownego poświęcenia i niezłomności charakteru.

Kolejny artykuł, którego autorem jest Károly Szerencés dotyczy *Następstw obecności Armii Czerwonej na Węgrzech (1945-1947)*. Na wstępie omówione zostały straty w ludziach jakie poniosły Węgry w czasie II wojny światowej oraz zniszczenia materialne spowodowane pojawieniem się Armii Czerwonej. Następnie przedstawiony został problem okupacji sowieckiej na terytorium Węgier, która podzielna została na 5 faz. W końcowej części pracy podjęta została próba odpowiedzi na pytanie, czy po oswobodzeniu Węgier spod okupacji niemieckiej przez Armię Czerwoną, kraj stał się wolny, czy trafił pod kolejną okupację.

Margit Földesi w swoim artykule podejmuje problematykę *Reparacyjnych zobowiązań Węgier po II wojnie światowej*. Temat ten był już niejednokrotnie podejmowany przez badaczy, jednakże publikacje z nim związane były niedostępne dla polskiego czytelnika, gdyż większość z nich wydana została wyłącznie w języku węgierskim. Artykuł stanowi podsumowanie i streszczenie dotychczasowych wyników prac badawczych. Uzupełnione zostały one przez materiały archiwalne Węgierskiego Archiwum Krajowego w Budapeszcie oraz Archiwum Instytutu Historii Polityki.

Prace Władysława Griniewicza i Svetlany Hurkiny dotyczą represji sowieckich na Ukrainie. Pierwsza z nich dotyczy zagadnienia *Totalnej mobilizacji narodu ukraińskiego do Armii Czerwonej w końcowym etapie II wojny światowej jako metoda represji stalinowskich*. Problem ten stał się przedmiotem odrębnych badań dopiero po odzyskaniu przez Ukrainę niezależności. Autor przedstawia przyczyny przymusowej mobilizacji ludności ukraińskiej w szeregi Armii Czerwonej, która nasiliła się latem 1943 i trwała do końca 1944 r. Na podstawie archiwaliów Centralnego Archiwum Państwowego Organizacji Społecznych Ukrainy scharakteryzowane zostały poszczególne etapy przymusowego poboru do wojska. Ukazane zostały również podstawowe cele, którymi kierowało się dowództwo sowieckie przy wykorzystaniu tej metody jako środka represji wobec Ukraińców.

Artykuł *Likwidacja Kościoła Unickiego – zastosowanie mechanizmu sowieckiego systemu represyjnego na przykładzie losów duchownych Archidiecezji Lwowskiej* napisany został przez Svetlanę Hurkinę. Autorka swoją pracę podzieliła na kilka części. Pierwsza z nich dotyczy zagadnienia wypracowania nowego kierunku polityki państwowej w ZSRR wobec Kościołów różnych wyznań w końcu II wojny światowej. W kolejnej omówiona została sytuacja Kościoła Unickiego przed zakończeniem wojny, kiedy to starano się dojść do porozumienia z władzą radziecką. Trzecia część artykułu poświęcona jest problemowi państwowej likwidacji Kościoła Unickiego w Metropolii Halickiej. Następna część dotyczy powstania i działalności Grupy Inicjatywnej. Autorka omówiła również kwestię oporu duchownych unickich przeciw przechodzeniu na prawosławie oraz ich aresztowania, a także deportacje ludności zachodnioukraińskiej.

Kolejne dwa referaty poświęcone zostały sprawom Czechosłowacji. Pierwszy z nich napisany przez Jana Rychlika dotyczy *Problematyki represji sowieckich w Czechosłowacji w latach 1945-1956*. Autor opisuje zabiegi rządu Czechosłowackiego w celu uzyskania od Stalina zapewnienia, że ACz nie będzie ingerować w wewnętrzne sprawy państwa. Następnie zapoznaje czytelników z problemem zajmowania ziem czechosłowackich przez czerwonarmistów oraz

działalnością „Smiersza”. W końcowej części podane zostały dane liczbowe dotyczące internowanych i repatriantów.

Tekst Mečislava Boráka nosi tytuł *Formy i rozmiar represji wobec Czechów i mieszkańców ziem czeskich w Związku Sowieckim do 1956 r. Stan badań*. W artykule tym poruszony został problem obywateli czechosłowackich oraz zamieszkujących ziemie czeskie mniejszości narodowych, którzy w latach 1918-1956 podlegali represjom totalitarnym w ZSRR. Zagadnienie to stało się przedmiotem badań naukowców dopiero pod koniec 2000 r. Praca ta jest więc niezwykle cenna gdyż dokonuje przeglądu i opisu dotychczasowych wyników badań nad tymi kwestiami. Autor szeroko charakteryzuje literaturę i źródła archiwalne do problematyki oraz zapoznaje czytelnika z wynikami badań nad ofiarami represji, a także podaje wstępne szacunki dotyczące ogólnej skali represji przeciw Czechom i obywatelom czechosłowackim w ZSRR.

Briute Burauskaitė podejmuje problematykę *Represji przeciwko narodowi litewskiemu w latach 1944-1956*. Artykuł ma charakter przeglądu statystycznego. Wykorzystano w nim zasób danych Centrum Badań nad Ludobójstwem Ruchem Oporu Mieszkańców Litwy, zgromadzonych na podstawie dokumentów archiwalnych, znajdujących się w zasobach Specjalnego Archiwum Litwy.

Zagadnienie *Ruchu oporu wobec sowieckiego reżimu okupacyjnego na terytorium Łotwy 1944-1956*, przybliżone zostało przez Jurisa Ciganovsa. Na wstępie autor przedstawia ogólną sytuację na Łotwie po wprowadzeniu systemu sowieckiego w 1940 r., a także omawia kierunki i mechanizmy podejmowania decyzji w sprawie Republik Bałtyckich przez ZSRR. Następnie przechodzi do charakterystyki poszczególnych grup społeczeństwa, które stawiały opór wobec okupanta. Omawia również sposoby walki Sowietów z partyzantami łotewskimi.

Duże znaczenie naukowe posiada artykuł Witalija Skałabana *Represje polityczne na Białorusi w latach 1944-1953*. Po wprowadzeniu czytelnika w podejmowaną problematykę, autor daje nam do ręki źródła archiwalne dotyczące niesubordynacji nowego uzupełnienia 34. Dywizji Strzeleckiej w Bobrujsku. Pochodzą one z materiałów departamentu wojskowego KC KPB(b) przechowywanych w Archiwum Narodowym Republiki Białoruskiej.

Niezwykle interesujące dla polskiego czytelnika są artykuły Carme Agustí Roca i Xaviera Moreno Juliá. Pierwszy z nich nosi tytuł *Jeńcy hiszpańscy w obozach sowieckich. Próba wnikięcia w pamięć o Błękitnej Dywizji (1941-1954)*. Autorka podjęła się tematu, który traktowany jest marginalnie przez naukowców. W archiwach hiszpańskich praktycznie nie zachowała się żadna dokumentacja odnosząca się do tych wydarzeń, a prowadzenie badań na podstawie materiałów z archiwów rosyjskich było dotychczas niezwykle rzadkie i prowadzone w wąskim zakresie. Swoim artykule przy rekonstrukcji losów hiszpań-

skich jeńców wojennych w ZSRR, autorka oparła się głównie na publikowanych pamiętnikach ludzi, którym udało się wrócić z obozów sowieckich do Hiszpanii.

Kolejną pracą dotyczącą Hiszpanii jest tekst Xaviera Moreno Juliá *Repatriacja hiszpańskich jeńców wojennych więzionych w Związku Sowieckim*. Artykuł opisuje losy wojenne internowanych w ZSRR członków Błękitnej Dywizji. Szczegółowo omówione zostały działania rządu hiszpańskiego mające na celu jak najszybszą repatriację obywateli hiszpańskich do kraju. Opisany został również powrót Hiszpanów do ojczyzny, od momentu uwolnienia jeńców z obozów, do chwili opuszczenia przez nich statku w Barcelonie 2 kwietnia 1954 r.

Niniejsza publikacja zawiera również pracę Pawła Olszewskiego *Represje sowieckie wobec narodów Północnego Kaukazu w latach 1944-1956*. Opisuje on genezę i przebieg deportacji ludności Kaukazu północnego w latach 1943-1956. Omawia zagadnienie likwidacji Czeczeno-Inguskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Warto zwrócić uwagę, że artykuł ten jest jedynym, którego autor nie pochodzi z kraju, który stał się przedmiotem jego zainteresowania.

Książka *Represje sowieckie wobec narodów Europy 1944-1956* jest bardzo wartościową pozycją na polskim rynku wydawniczym. Podstawą takiego sądu jest fakt, że zapoznaje ona czytelnika z zagadnieniami bardzo słabo dotychczas poznanymi. Większość artykułów, wchodzących w skład publikacji, napisana została w oparciu o materiały archiwalne, a więc dostarczają nam one nowych informacji lub potwierdzają fakty już znane. Szczególne znaczenie dla czytelnika polskiego ma fakt, że największa część pracy (7 spośród 24 artykułów) poświęcona została sprawom Polski. Jednakże mamy również możliwość poznania zjawiska represji w innych krajach państw bloku wschodniego, co dotychczas było niemalże niemożliwe z powodu braku literatury na ten temat, a jeżeli nawet taka istniała to w większości przypadków napisana była w językach narodowych. Ciekawym elementem książki są opracowania historyków hiszpańskich, które pokazują, że represje sowieckie dotknęły nie tylko kraje Europy Środkowo-Wschodniej. Dużą zaletą publikacji tego typu jest fakt, że czytelnik poszukujący materiałów na konkretny temat np. likwidacji Kościoła Unickiego, czy stosunków Stalin – Armia Krajowa, bezproblemowo je odnajduje, bez konieczności zapoznawania się z całością książki.

Jak piszą redaktorzy publikacji *zaprezentowane na kartach książki opracowania [...] stanowią inspirację dla dalszych badań poświęconych tematowi represyjności sowieckiego systemu totalitarnego*. Miejmy nadzieję, że tak właśnie się stanie i dzięki takim książkom „białe plamy” historii będą systematycznie wypełniane wynikami badań naukowców.

Ewelina Cygan